

İran'daki Protestoların Geleceği

Mustafa Caner

İran'da Haziran ayından beri spontane bir biçimde devam eden ekonomi odaklı protestoların 28-29-30 Aralık tarihlerinde eş zamanlı olarak büyük şehirlere sirayet etmeleri, dikkatleri bir kez daha İran'ın üzerine çekti. Meşhed, Yezd, Reşt, Kirmanşah, Hemedan, Ahvaz gibi şehirlerde yoğunlaşan protestoların temel motivasyonlarını işsizlik ve enflasyon rakamlarındaki artışlar ya da ekonomik daralma olarak tespit etmek mümkün olsa da protestolarda atılan sloganlardan bazılarının sistem karşıtı bir nitelik taşıması meseleyi biraz karmaşık hale getirdi.

İran tarihine sistematik olarak bakıldığında görülecektir ki İran bir protestolar ülkesidir. 1891-92 Tütün Protestolarından 1905-11 Anayasa Hareketine, 1951 Petrolün Millileştirilmesi hareketinden 1979 İslam Devrimine kadar İran, büyük protestoların ve siyasi çalkantıların yaşandığı oldukça zengin siyasi tarihe sahip bir ülkedir. İran bu kimliğini 1979 Devriminden sonra da muhafaza etmiş, en son 2009 yılında yaşanan ve aylarca süren protestoların sert bir biçimde bastırılması hem iktidar hem de muhalefet saflarında önemli kırılmalar ve dönüşümlere yol açmıştır. Elbette ki başarısız olmuş protesto hareketleri 2009 ile sınırlı değildir. Devrimin hemen ardından

Tebriz'de Ayetullah Kazım Şeriatmedari'nin liderliğindeki Türklerin başlatmış olduğu bağımsız bir Azerbaycan kurulmasına matuf hareket de sert bir biçimde bastırılmıştır. 1979 yılının başlarında hemen hemen devrim ile birlikte başlayan Kürt ayaklanması da silahlı bir çatışmaya dönüşerek iki yıl boyunca yoğun bir biçimde devam etmiş ve nihayetinde sert bir şekilde bastırılmıştır. Bu örneklerin dışında İran'da yaşanan irili ufaklı pek çok kitlesel protesto hareketten bahsedilebilir.

Dolayısıyla protestolar İran siyasal kültüründe yeri olan ve İranlıların da alışık olduğu toplumsal hareketlerdir. 1979 devriminin üzerinden de çok fazla bir süre geçmemiş, devrim kadrolarının çoğu hayatta bulunmakta ve yönetim kademelerindeki etkin pozisyonlarını muhafaza etmektedirler. İran'ın büyük şehirlerinde neredeyse her hafta ufak çaplı protesto, grev, basın açıklaması, gösteri, yürüyüş kabilinden toplumsal hareketler gerçekleşmekte ve bunlar İran siyasal ve toplumsal yaşamının normal unsurlarını teşkil etmektedirler. Dolayısıyla bugünlerde yaşanan protestoları da "eşi benzeri görülmemiş" olarak tanımlamak oldukça hatalı ya da en azından aceleci bir tutumdur.

Ekonomik Darboğaz

Protestoların ortaya çıkışının arkasında ekonomik bir takım gerekçelerin olduğu görülmektedir. Gerçekten de İran ekonomisinin son yıllardaki durumu gerek işsizlik oranındaki gerekse de enflasyon rakamlarındaki artış açısından hiç iç açıcı görünmemektedir. Emekliler maaşlarını düzenli şekilde alamazken pek çok işçi düşük ücretle çalışmak zorunda kalmakta ya da işten çıkarılmaktadır. Bir kaç aydır devam eden, kooperatif tarzı yatırım şirketlerindeki birbiri ardına iflaslar ve buraya paralarını yatırmış İranlıların kayıpları kötü giden ekonomik durumu bir nebze daha ağırlaştırdı. Bu kayıpların devlet tarafından telafi edilmemesi ve İranlıların kendilerini dolandırılmış bir şekilde ortada bırakılmış, sahipsiz hissetmeleri de sisteme ve kurumlara karşı güvensizliği besleyen hususlardan oldu. Buna mukabil son yıllarda siyasi gündemi de bir hayli meşgul eden yolsuzluk ve bazı devlet yetkililerinin astronomik maaşlar aldıklarına dair iddialar da protestocuların öfkelerini artırmıştır. Protestocuları öfkeliendiren bir başka nokta ise İran'ın dış politikasına ilişkin olarak karşımıza çıkmaktadır. Arap Baharından bu yana bölgesel hırslarını ve yayılmacılığını bir hayli artıran İran'ın, Suriye, Irak, Yemen ve Lübnan'daki faaliyetlerinin finansmanının zaten kötü olan İran ekonomisine ekstra bir yük getirdiği ve bu yükün halka yansıtılmasının kaçınılmaz olduğu ortadadır. Halkın daha fazla bu maliyeti yüklenmek istemediği yorumu yapılabilir.

Protestolarda kullanılan sloganlara baktığımızda halkın tükenmişliğini, ekonomik olarak yıpranmışlığını, dış politika maliyetleri altında ezilmek istemediğini ya da yolsuzluklardan bıktığını ifade eden örnekler ile karşılaşmak mümkündür. "Ne Suriye ne Gazze, emeklilerin maaşları!" ve "Arapları bırakın bizim derdimize çare bulun!" gibi sloganlar İran'ın izlediği dış siyasetin ekonomik sonuçlarını hedef almaktadır. "Kahrolsun Rusya" gibi sloganlar da doğrudan İran'ın Suriye'deki müttefiki Rusya'yı hedef olarak aslında sistemin de bam teline dokunmaktadır. Çünkü geleneksel olarak İran'da "kahrolsun Amerika" ya da "kahrolsun İsrail" sloganları atılır; ancak Rusya'ya pek ilişilmezdi. Son

yıllarda iki ülkenin Suriye'deki işbirliğini dikkate aldığımızda bu tercihin reel politik bir anlamı da vardı. Ancak protestocular bu geleneksel tavra da bilinçli olarak gönderme yaptılar.

Protestocuların öfkelerini çeken asıl hedeflerin başında ise hükümetin kendisi gelmektedir. "Kahrolsun Ruhani" sloganları en çok revaç bulan sloganlardan biri olarak yaygınlık kazandı. Ancak atılan siyasi sloganlar, hükümet aleyhine olmakla sınırlı kalmayıp doğrudan sisteme de yönelmiş durumda. "Devrim yapmakla hata yaptık", "Mollalar tarafından yönetilmek istemiyoruz", "kahrolsun diktatörlük", "Hamaney bizi bağışla ama çekilme zamanın geldi" şeklinde ifade edilen sloganlardan "ruhun şad olsun Rıza Şah" gibi monarşist talepleri de işaret eden sloganlara kadar birbiriyle çelişkili ve tutarsız pek çok slogan atılıyor. Bu haliyle ekonomik talepler ile başlayan fakat daha sonra siyasi talepleri de içermekle birlikte belirli bir siyasi doğrultudan yoksun protesto gösterileri var karşımızda. Protestoların hükümet karşıtı olduğu kadar sistem karşıtı öğeler de barındırması dikkat çekmektedir.

Protestoların Potansiyeli

Protestoların bir geleceği var mı sorusuna eldeki veriler ışığında verilmesi gereken yanıt ise, protestoların bir geleceğinin olmadığı, kısa bir zaman içerisinde sönümleneceği yönündedir. Bunun en temel sebeplerinden birisi ise protestoların kendiliğinden, programsız, net talepler içermeyen ve siyasi açıdan çelişik unsurları içerisinde bulunduran niteliğidir. 1979 yılında, saray çevresindeki birkaç aile hariç neredeyse tüm İran'ın ülkeden kovduğu monarşinin tekrar çağırılması, protestoların en gerçekçilikten uzak tarafını oluşturmaktadır. Bunun yanında Halkın Mücahitleri Örgütü gibi, İran'daki siyasal yapıya muhalif ya da muvafik olsun neredeyse tüm İranlıların nefretle baktıkları bir yapılanmanın unsurlarının protestolarda yer aldığı iddiaları da bu toplumsal hareketi zayıflatan ve kolaylıkla kriminalize edilmesine imkân sağlayan en temel sebeplerden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunlara

eklenmesi gereken bir başka önemli ayrıntı ise, protestoların bir liderlikten yoksun olmasıdır. 2009 protestolarındakine benzer şekilde Mir Hüseyin Musevi ya da Mehdi Kerrubi gibi liderler bu protestolarda yer almamıştır. Toplumsal devrimlerin hemen hemen hepsinde olmazsa olmaz bir unsur olan seçkin bir öncü kadronun yokluğu, İran'daki protestoların meçhul geleceğine işaret etmektedir.

Protestocular için bir başka handikap da Amerika'dan gelen mesajlardır. İlk olarak Dışişleri Bakanlığından yapılan açıklamada protestoların desteklendiği ve İran hükümetinin aldığı önlemlerin kınandığı bildirildi. Sonrasında Başkan Donald Trump protestoları desteklediğini net bir biçimde ifade ederek rejim değişikliği çağrısını yineledi. Beyaz Saray sözcüsü de aynı minvalde açıklamalarda bulundu. Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Heather Nauert daha sonra yapmış olduğu açıklamada Dışişleri Bakanı Rex Tillerson'ın "İran halkına olan derin saygısını ve rejimden onların insan haklarına saygı göstermesi isteğini" vurguladı. Hillary Clinton ve John McCain gibi önemli siyasetçiler de protestoları desteklediklerini bildirdiler. Rejim değişikliği mesajlarının da iletildiği bu açıklamaların, protestocuların en son ihtiyaç duyduğu destek olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. ABD'nin bu denli istekli ve şevkli bir biçimde İran'daki protestoları desteklemesi, eylemlerin otantikliğini sorgulatmaktadır. Zaten her türlü toplumsal talebin "dış güçlerin kışkırtması" olarak kolaylıkla kriminalize edilebildiği İran'da Başkan Trump, belki de hasmına en büyük desteği vermiştir.

Yukarıda zikredilen başarılı olmuş tarihsel olaylara bakıldığında hemen hemen hepsinde ortak iki unsurun ön plana çıktığı görülmektedir. Bunlardan birincisi, hareketlerin sınıfsal yapı anlamında orta sınıfların yoğun katılımıyla maruf olmasıdır. Gerek Anayasa Devrimi gerek Petrolün Millileştirilmesi gerekse de İslam Devrimi olsun, orta sınıflar bu hareketlerde başat rolü oynamışlardır. Bu anlamda toplumsal hareketler sosyolojisi literatürü ile de bir

tutarlılık söz konusudur. Ancak bugünlerde gerçekleşen protestolarda orta sınıfların yoğun katılımına dair elimizde veri bulunmamaktadır. İkinci ortak unsur ise, coğrafi olarak tüm toplumsal hareketlerin Tahran ve Tebriz gibi merkezi noktalarda başlayıp ülkenin geri kalanına yayılmalarıdır. Tahran ülkenin orta sınıf nüfus yoğunluğunun en çok olduğu en kalabalık şehri iken Tebriz de yine hem nüfus açısından hem de İran'ın en büyük ikinci etnik grubu olan Türklerin merkezlerinden biri olması açısından son derece önemli bir şehirdir. Ancak son günlerdeki protesto hareketlerinde bu iki şehrin oynadığı rol son derece marjinal ve ihmal edilebilir bir düzeydedir.

Öte yandan İran siyasetindeki hizipler tarafından meselenin nasıl ele alındığına bakmak da protestoların geleceğinin tayini açısından elzemdir. Reformistlerin koşullu desteğini arkasında bulunduran Ruhani hükümeti, protestoları kendilerine zarar vermek isteyen grupların bir komplosu olarak değerlendirmektedir. Cumhurbaşkanı Birinci Yardımcısı İshak Cihangiri, protestoları hükümet muhaliflerinin çıkardığını, ancak kontrolden çıktığını ve sonunda dönüp onlara zarar vereceğini ifade etmiştir. Cihangiri'nin bu ifadeleri, hükümet ile kavgalı olan müesses nizamın temsilcilerine yönelik olarak okunabilir. Meşhed Cuma İmamı Ahmed Alem'elHuda'nın açıklamaları da bu anlamda önemlidir. Hükümetin en sert muhaliflerinden biri olan Alem'elHuda, ekonominin kötü gidişatına karşı olan gösterileri desteklediklerini ancak eylemlerin sokaklara taşmasına rıza göstermediklerini ifade etmiştir. Bu açıklamasıyla adeta kontrollü eylemleri teşvik eden Alem'elHuda'ya benzer şekilde hükümetin en sert muhaliflerinden bir diğeri olan aşırı muhafazakâr eski Tahran milletvekili Hamid Resai ise twitter hesabından Ruhani'ye seslenerek, "neden halkın "kahrolsun Ruhani" sloganlarını sansürlüyorsun" şeklinde konuştu. Resai'nin sözleri hükümete yakın pek çok kişi tarafından, olayların arkasında aşırı muhafazakârların olduğuna dair bir kanıt olarak yorumlandı.

Son tahlilde hükümet cephesi protestolara karşı tavır alırken, muhafazakârlar ise şartlı desteklerini sürdürmektedirler. Ancak protestoların kontrolden çıkması durumunda iki grubun da eylemlerin bastırılması yönünde irade beyan edeceklerini öngörmek yanlış olmaz. Reformist kanattan ise eylemleri destekleyecek herhangi bir beyan gelmemiştir. Dolayısıyla ülkenin en güçlü muhalif grubu olan ve 2009 protestolarının içerisinde de aktif olarak bulunan reformistlerin bu eylemleri desteklemedikleri ve bu faktörün eylemlerin uzun ömürlü olmamasına katkısının büyük olacağı sonucuna ulaşmak mümkündür. Şimdilik protestoları görece sert olmayan önlemler ile kontrol altında tutmaya çalışan güvenlik güçleri, önümüzdeki günlerde tansiyonun yükselmesi durumunda daha sert tedbirlere başvurabilirler. Özellikle Devrim Muhafızlarının sosyal olaylara karşı işlevsel olan Besic güçlerinin devreye girmesiyle protestoların sert bir biçimde bastırılma ihtimali oldukça yüksektir. Böyle bir ihtimalin gerçekleşmesi durumunda ise ne hükümet ne de müesses nizam kurumlarının itirazlarını yükseltmeyecekleri ve bir uzlaşmaya gidecekleri öngörülebilir.